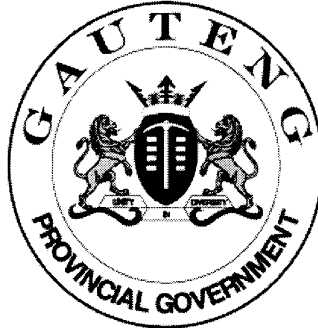

**SENIOR CERTIFICATE
EXAMINATION
*SENIORSERTIFIKAAT-EKSAMEN***

**FEBRUARY / MARCH
*FEBRUARIE / MAART***

2007

**SESO THO PUO YA
LAPENG
BOEMO BO
PHAHAMENG**

Pampiri ya Pele

SESO THO PRIMARY/FIRST LANG HG: Paper 1

HG

111-1/1

**7 pages
7 bladsye**

**COPYRIGHT RESERVED / KOPIEREG VOORBEHOU
APPROVED BY UMALUSI / GOEDGEKEUR DEUR UMALUSI**

**LEFAPHA LA THUTO LA GAUTENG
HLAHLobo YA MAKGAOLAKGANG**

**SESOTHO PUO YA LAPENG
BOEMO BO PHAHAMENG
(Pampiri ya Pele)**

NAKO: dihora tse 2½

MATSHWAO: 100

DITAELO:

- Pampiri ena e na le dikarolo tse tharo A, B le C.
- Araba dipotso kaofela.
- Ha o araba dipotso hlokomela matshwao ao ho fanweng ka ona.
- Fana ka mosebetsi o makgethe le mongolo o bonahalang.

**KAROLO YA A
TEKOKUTLWISISO**

POTSO 1

Bala seratswana se latelang o tlo o tsebe ho araba dipotso tse tla latela.

Kgele! Ka e baka taba. Ke re ba batla ba ntja tala. Batho ra batla re tshwarana ka matsoho re ntshana bothaka hoja re le metswalle ya hlooho ya kgomo. Metswalle ya mpoella ha ke le mosotho wa ha makwetje ya letsoku ka mora ditsebe. Ba re le ha ke rutehile, thuto ha e a nketsa letho hobane ke sa kgomaretse tumelong tsa mafelafelane. Lebaka? Ho ya ka bona phoso ya ka ke ho hlabela badimo ke ba leboha ha ba mpolokile mmoho le ba lapa lesa. Ba bolela ha batho bana bao re ba bitsang badimo ba sa phele etswe ba se ne ke ba ikele ha mosima ha o tlale kgale mme ha ho ka moo ba ka re utlwang le ho re thusa ka teng. Ho bona saense ya sejalejwale ke yona feela e sebetsang. Ke ile ka makala hobane bana bao ke neng ke nahana hore ke bana ba Basotho ba utlwisisa le ho latela meetlo, mekgwa le tumelo tsa setho, ke bona ba di nenang, ba di ila sekgethe hobane jwale e se e le mafasathae sekgowa ba se ntsha ka dinko. Ba se ba fetohile bokgwanatshwana ba furaletse tumelo tsa baholo ba bona.

Hantle-ntle tumelo ke eng? Hona ke hobaneng ha batho ba atisa ho bolela ha ba dumela nthong e itseng? Tumelo ke kgolo, ke maikutlo a tebileng hodima seo motho a dumelang hore se jwalo kapa se a mo sebeletsa. Na ha o eso utlwe motho a bolela ha nkgonwae kapa ntataemoholo ya neng a hlokahele kgale a ne a mo etetse ditorong a bua le yena? Na ha o eso utlwe motho a bolela ha kereke e itseng e le yona feela e pholosang meya ya batho? Hona o reng ka ba dumelang hore ka ho etsa phabadimo o ikgoahanya le badimo beno ba haufi le Modimo hore ba nne ba le baballe ba le atisetse mahlohonolo? Tumelo ke ntho e thata eo hangata e qabantseng metswalle, bana ba motho esitana le baahisane.

Batho ke phoofolo tse makatsang. Ba tjhentjha dikereke jwale ka disutu. Kgweding e fetileng Motsamai o ne a kena e nngwe eo a e rorisa ka mehla, a re ke kereke hara dikereke Kajeno o se a hlanohile a bolela ha kereke e le leeme e oka seso ka makgapha e kgesa morui ho mofumanehi. O tseka ha a kgaolelwa botahwa hobane a ile a tla kerekeng a kganna dinku, a nkga moroko jwale ka kolobe. Ke eo o se a inehetse kerekeng e nngwe. Seaparo o otlala ka se mebalamabala, se kgurumetsang maoto o otlala sekupu. Phuteho ena le yona e a mo tena hobane ha e tsebe hore ke serutehahadi sa maemo. O ne a lebeletse hore a fihla feela a be a se a bewa tulong tse hodimo. Phethophetho! Ke yeo a hulanya mosadi le bana ho leba ho e nngwe. Le ho yona ena o fihla ka makoko a jwalo., o rata ho fetola melao le tsamaiso ya kereke. Ha phutheho e tshwela diketso tsa hae ka mathe, o phutha mehaswana ya hae o leba ho e nngwe. Na Motsamai o fela a ena le tumelo kapa o mpa a kgannwa ke lerato la maemo? Ke ka makgetlo a makae re utlwa ka moo banna ba kgamaneng le ho thuhakana ka ditebele moo ba tsekang ditulo kerekeng? Na ha o eso utlwele ka basadi ba lomaneng marama, ba fataneng difahleho moo ba tsekang boetapele ba phutheho ya bomme? Ha o sheba metseng yeo re dulang ho yona o tla fumana batho ba bangata ba lahlile diaparo tsa bona tsa kereke, ba dutse fatshe bitsong la maemo le ditulo kerekeng.

Mehleleng ya bohohoholo Basotho ba ne ba dumela hore ngwana wa ngwanana o lokela ho ila. O ne a sa tshwanela ho ja dikahare tsa nku hobane ho ne ho dumelwa hore ha a ka di ja, o ne a tla ba manganga mme ha monna a mo shapa o ne a keke a lla ho fihlela monna a mo kgakgathela lefu. Basotho ba ne ba boloka bafu ba bona ba dutse, ba ba fuparisitse peo ho fapana le mokgwa wa hona jwale wa ho pata bafu ba rapaladitswe. Ba ne ba dumela hore mohla tsoho ya bafu, bafu ba bona ba tla tsoha ba lebe Ntswanatsatsi le hore ka peo eo ba e fuparisitsweng ba tla kopa tjhai ho bontatemoholo.

Ho kotsi ho nyefola tumelo ya motho. Itlahllobe, o be o hlahlobisise ya hao pele, pele o ka supa tumelo e nngwe phoso wa e beha dipha. Le teng ha o nyatsa, o nyatse ka tsela e ahang. O se nyatse morwa empa o nyatse moqeheme. Tumelo ke ntho e thata banabeso.

- 1.1 Ke mantswe afe moleng wa pele a supang hore metswalle ya hae e batlile e mo etsa hampe? (2)
- 1.2 Ke hobaneng ha metswalle ya hae e ne e re thuto ha e a mo etsa letho? (2)
- 1.3 Ho ya ka metswalle ya hae phoso ya hae ke efe? (2)
- 1.4 Ho ya ka serapa see tumelo ke eng? (2)
- 1.5 Hobaneng ha Motsamai a ne a tjhentjha dikereke? (2)
- 1.6 Motsamai o kene dikereke tse kae?. (2)
- 1.7 Motsamai o ntshitswe ke eng kerekeng ya dikereke? (1)
- 1.8 Hlalosa hakgutshwanyane ka moo Basotho ba neng ba boloka bafu ba bona ka teng. Lebaka e le lefe? (4)
- 1.9 Ke lentswe lefe serapeng sa boraro le hlalolang kgethollo ya kereke? (1)
- 1.10 Ho ya ka wena diqabang di bakwa ke eng dikerekeng? (2)

1.11 Hlalosa se bolelwang:

- 1.11.1 ho oka seso ka makgapha (2)
- 1.11.2 ho kganna dinku (2)
- 1.11.3 ha mosima ha o tlale (2)
- 1.11.4 o se nyatse morwa empa o nyatse moqheme (2)
- 1.11.5 ho ila (2)

MATSHWAO A KAROLO YA A: [30]

**KAROLO YA B
KAKARETSO**

POTSO 2

ELA TSE LATELANG HLOKO:

- Bala ditaba tse latelang ka hloko o ntano di akaretsa ka dintlha tse SUPILENG. (7)
- Mohlahlobuwa a ngole ka mokgwa wa moqoqo ka mantswe a sa feteng 110
- Mohlahlobuwa o tla abelwa matshwao ha a ngola ka mantswe a hae a sa qotse ditaba di le jwalo.
- Qetellong ya kakaretso ya hao bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng.

Sefabatho ke kwakwariri ya monna. O hana feela ha dikgoho tsa pele di otlanya mapheo, ebe o a di raha o kena tseleng o leba serapeng sa hae. O tsamaya jwalo a ntse a idimola. Balakatha! A fihla serapeng. O tla semella jwalo ho tloha ha ho ela ho fihlela le eba hloohong tsa mengala. Kgefutso ya hae e kgutshwanyane haholo. O re feela qobatjha! Ka mora moo o wela temeng. O tla sebetsa jwalo letsatsi lohle ho fihlela le be le sunya nko mobung. Mosadi wa hae Mmadipolelo, le hoja a le ka hanong, e le lona lehehle sebele, le yena o ka matsohong. Ruri lelwala ha le se na ditsheetso, kgala ha e tswe. Mona ha Sefabatho kgala e tena e tswa tjena hobane ditsheetso di matla, di tiile. Bana ba hae ba otlehile, ba shidikile, ba shidikane ka baka la setsheetso sena se mma bona. Ntata bona ke sehwei. Bana ba hae ba bapala kgati ka boroso, ba otlana ka mahe. Ako bone! Ha se mona hae feela moo Sefabatho e leng sehwei. Le hole kwana hara naha thoteng tse tshela, bongata ha bo mo kapele mathe. Bo re ha o ka mmona nakong eo a tshwereng tshepe tsa teng, o ka hauha o qala ho mmona. Ke Sefabatho wa Mmasefabatho eo.

Ako akgele mahlo mane ha Dipapatlele hle! Ao! Sono sa disono, mehau feela. Ke re sa dikgoba sekgoba. Se botswa le ho ingwaya hona ho pala. Bana ba sona ba sohlokehile, mapalesapelo ruri! Kgotswana tsena tsa bona di setse kante, ke meketa, ba a tsherema. Ba maminanyana, kojwana tsa bona ke matairi. Kgotswana tsa bona o ka di bala o di qete mph! ke tjho le tse reng di ipatile. Ke nnete hore e sa itshelleng e bola kila. Maoto ana ke mangopengope, diforoforo tse ahlameng, e ka re naka la kgomo la kgale le neng le lahlwe. Tihabela, manga hohle mona. Banna! A sehloho! Sesotho se nepile ha se re bitso lebe ke seromo. Dipapatlele enwa ke papatlele ya motho. Keng a sa ye ho mekola, boSefabatho, dihwai, ba ke ba mo fe maele? A ba botse tsa bona diphiri hore na ba kgona jwang ho otlala malapa a bona. Tsamaya Dipapatlele o yo inwesa ka nkgole hle. Le wena ba hao bana ba tla nonopela jwale ka ba Sefabatho wa sehwei.

Ha batho bohle ba robetse ba phomotse, sehwei sona se ya tshetshetha. Se ya kwana le kwana ho batla thuso le dikeletso ho dihwai tse ding le ho bokeatseba ka diqaka tseo se thulanang le tsona mosebetsing wa sona wa letsatsi le letsatsi. Se ya ho tsona jwalo hore di se hlabe malotsana ka katleho ya tsona. Sehwei se dumela hore mphemphe e a lapisa motho o lokela ho phela ka mofufutso wa phatla ya hae. Le jwale ha ho tse fumanwang di tonositse, motho e ka kgona a semelle pele a tla ja. Sehwei ha se tswafe ho qeka sekgona, se se qeke ho ya sebetsa hore se tle se kgone ho ja hammoho le bana ba sona. Ha se tswafe ho phuthulla letsoho la sona ho thusa sona sekgoba ka se yang ka maleng. Setjhaba se se nang dihwai se sotlehile. Batho ke batho ka dihwai tse fumanwang setjhabeng sa bona.

E hlophisitswe botjha ho tswa ho Mphatlalatsane. Bangodi: S.Leqheku, J Mokoena, Sefatsa, Khotseng.

MATSHWAO A KAROLO YA B: [10]

KAROLO YA C
TSHEBEDISO YA PUO

POTSO 3

Bala seratswana se latelang o ntano araba dipotso tse itshetlehileng hodima sona.

Bana **ba** morena Sebolai **ya** kgopo, **ba** bolaile morena wa Barolong hang ha dikgoho di theoha dikalaneng. Le ha ho le jwalo, mofumahadi e mosehlana le baradi ba hae, ba ile ba iphapanya taba eo. Sena ke sesupo sa hore lefatshe ha le sa na toka.

- 3.1 Fana ka dikarolo tsa puo tse sebedisitsweng mantsweng ana:
- 3.1.1 ba morena (1)
 - 3.1.2 ya kgopo (1)
 - 3.1.3 ba bolaile (1)
 - 3.1.4 e mosehlana (1)
- 3.2 Fetolela lebitso lena **morena** ho lehlalosi la sebaka o be o le sebedise polelong. (2)
- 3.3 Bopa dipolelo ka mabitso a latelang o sebedisa motso “-fe” ho bontsha kutlwisiso ya hao ya makgetholli.
- 3.3.1 morena (2)
 - 3.3.2 dikgoho (2)
 - 3.3.3 baradi (2)
- 3.4 Qolla masupi a MABEDI ho tswa seratswaneng mme o a sebedise dipolelong tseo o iketseditseng tsona. (2x2)=(4)

[16]

POTSO 4

- 4.1 Bala seratswana se latelang o ntano araba dipotso tse itshetlehileng hodima sona.

Dipapatlele wa selahlamarungwana o tla teana le pela di falla, o jele tlwae ke a mmona. Kajeno tjootjo e tla hloma sesela, molamu o tla boela sefateng. Ha ke ngwana nna. Ka molamu ona wa ka ke tla mmata le sa tshelweng ke nta hore a timellwe ke selepe seo sa hae. Ba tla mo fumana a lomme leleme sa ntja e shweleng. Mmae o tla apara thapo e ntsho a sa rera. Ke a bona o nahana hore re mafihlelanakgotla.

- 4.1.1 Qolla lekopanyi seratswaneng se ka hodimo o be o le sebedise polelong ho bontsha kutlwisiso ya hao. (2)
- 4.2 Fana ka **nyenyefatso** ya mabitso ana a latelang o be o a sebedise dipolelong tseo o iketseditseng tsona.
- 4.2.1 selepe (2)
- 4.2.2 molamu (2)
- 4.3 Bala polelo e latelang o ntano araba dipotso tse tla latela.
- Mmae o tla apara thapo e ntsho.**
- 4.3.1 Fetolela polelo ena ho boetsuwa. (2)
- 4.3.2 Boela o ise polelo ena ho lekgathe lekwale. (2)
- 4.3.3 Boela o fetolele polelo ena ho sekaotlwaelo. (2)
- 4.4 Bopa maele ka mantswe ana a latelang.
- 4.4.1 ntja (1)
- 4.4.2 ngwana (1)
- 4.5 Sebedisa kutu ya leetsi –**loma** ho bopa maetsi matso a latelang.
- 4.5.1 leetsisi (1)
- 4.5.2 leetswa (1)
- 4.5.3 leetsani (1)
- 4.5.4 leetsetsi (1)
- 4.6 Sebedisa kutu tsena tse latelang dipolelong ho bopa **boiketsi**.
- 4.6.1 bona (2)
- 4.6.2 loma (2)

4.7 Fana ka maemedi a mabitso ana a latelang o be o a sebedise dipolelong tseo o iketseditseng tsona.

4.7.1 selepe

(1)

4.7.2 mmae

(1)

[24]

**POTSO 5
TOKISO YA DIPHOSO**

Bala seratswana se latelang o ntano se ngololla empa o lokisitse diphoso tse kang tsa mopeleto o fosahetseng, matshwao a puo, puo e fosahetseng le diphoso ka kakaretso.

Hang hake atamela kasing ya bona ke ha marakana a se antse a mbohola empa ka hola samboko sa ka ka tlasa siti ya koloi ka itukisetsa ho a kgalemela ha a ka nkgatamela pele ke fihla. Lono ya teng e nee le tala e kutilwe semate ka sekere eseng ka motjhini. Ka hlwa setupung se polishuweng ka makgethe. Ha ke kokota monyako wa ka bek ka bona mosadi moholo a hlwedisa fesetereng. Ke ile ka mbolella ho re ke rumilwe empa a ifapanya.

(20)

MATSHWAO A KAROLO YA C: (60)

MATSHWAO KAOFELA: 100